

УДК 347.72

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313.2019.7.1>**Віталій Кулаков,**

здобувач кафедри цивільного права та процесу

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

У статті досліджено сутність та процедурні моменти реорганізації товариства з обмеженою відповідальністю, проаналізовано правове регулювання даного інституту з урахуванням законодавчих змін. Вивчено підстави та форми проведення добровільного порядку реорганізації. Здійснено правовий аналіз реорганізації товариства з обмеженою відповідальністю, щодо якого розпочато процедуру банкрутства через можливість проведення його реорганізації в контексті реструктуризації його боргів. З огляду на сучасний стан правового забезпечення реорганізації юридичних осіб загалом та товариства з обмеженою відповідальністю безпосередньо, у статті звертається увага на те, що прийняття Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та Кодексу України з процедур банкрутства свідчить про потребу приділення пильної уваги окремим питанням, що не отримали однозначної відповіді у правозастосуванні та доктрині права. Зроблено висновок, що юридична особа – правонаступник, що утворилася внаслідок поділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи, що припинилася, які згідно з розподільчим балансом перейшли до іншої юридичної особи – правонаступника. Якщо юридичних осіб – правонаступників, що утворилися внаслідок поділу, більше двох, таку субсидіарну відповідальність вони несуть солідарно. На думку автора статті, реорганізація у судовому порядку є не примусовою (якщо порівнювати з ліквідацією), а добровільною процедурою, тобто такою, що за рішенням учасників (уповноваженого органу) спрямована на поліпшення фінансово-господарського стану товариства. Оскільки відповідна процедура буде доступною учасникам товариства лише в рамках судового провадження щодо банкрутства, то її слід визнати певною альтернативою для учасників товариства. Якщо відновлення платоспроможності боржника є неможливим, суд приймає постанову про визнання боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру.

Ключові слова: юридична особа, припинення юридичної особи, товариство з обмеженою відповідальністю, реорганізація, банкрутство.

Постановка проблеми. Товариство з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) є самостійним суб'єктом цивільних правовідносин, який має права юридичної особи, володіє відокремленим майном, від власного імені набуває майнові та особисті немайнові права і несе визначені обов'язки, здійснює виробничу, підприємницьку, посередницьку або іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству і його статуту.

Діяльність ТОВ спрямована на реалізацію певних стратегічних і тактичних цілей, для досягнення яких воно створюється і які дозволяють забезпечити його ефективну підприємницьку діяльність. Однак у разі досягнення цілей його діяльності або спливу строку, на який його було створено, або через майнову неплатоспроможність ТОВ його діяльність може бути припинена.

Правову основу реорганізації ТОВ становлять норми, закріплені у Цивільному

кодексі України, Господарському кодексі України, законах України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Однак прийняття Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та Кодексу України з процедур банкрутства свідчить про потребу приділення пильної уваги окремим питанням, що не отримали однозначної відповіді у правозастосуванні та доктрині права. Одним із таких питань є проблематика процедури реорганізації ТОВ.

Стан дослідження теми. Визначення поняття реорганізації господарського товариства, як і, власне, змістове наповнення та сутність самої процедури, були та є предметом наукових дискусій та досліджень таких вчених, як: В. І. Бобрик, О. В. Бакуліна, О. М. Вінник, В. П. Ємельянцев,

А. П. Єфименко, Д. В. Жданов, О. М. Зубатенко, О. Р. Кібенко, А. В. Коровайко, І. М. Кучеренко, С. В. Мартишкін, В. В. Рябо-та, Л. В. Сіщук, І. В. Спасиво-Фатєєва, Н. В. Щербакова, В. С. Щербина та інші.

Більшість наукових праць присвячено вивченню реорганізації як певного результату, на який вона було націлена, а саме на припинення юридичної особи, процес зміни осіб, правонаступництво тощо. Говорячи про реорганізацію ТОВ, ми поставити за **мету у статті** у зв'язку з останніми законодавчими змінами здійснити наукове дослідження та правовий аналіз добровільного порядку припинення його підприємницької діяльності як самостійного суб'єкта цивільного права внаслідок правової видозміни шляхом поділу, наслідком якої є повна або часткова заміна власників корпоративних прав товариства.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до приписів ст. 104 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] одним зі способів припинення юридичної особи є її реорганізація (злиття, приєднання, поділ, перетворення), в результаті якої, за ч. 1 ст. 48 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [2], все майно, всі права та обов'язки переходять до інших господарських товариств – правонаступників.

Норми ст. 80 ЦК України закріплюють, що юридична особа створюється та припиняється в установленому законом порядку. Особливістю реорганізації є те, що в момент, коли припиняється одне ТОВ, відразу ж створюється інше ТОВ з відповідним занесенням відомостей про це в Єдиний державний реєстр. Таким чином, реорганізація поєднує у собі елементи як створення, так і припинення юридичної особи. Такі її форми, як злиття, поділ та перетворення, характеризуються і припиненням, і створенням юридичної особи. Щодо приєднання, то реорганізація у цьому разі відбувається лише шляхом припинення товариства, яке приєднується, а у разі виділу відбувається створення нового товариства. У цьому разі мова йде не про первісне створення юридичної особи, так би мовити «з нуля», а про вторинне (похідне) – оновлення шляхом реорганізації.

Реорганізація становить не одну, а низку юридично значущих дій, причому вчинення деяких із них пов'язане з власними самостійними цивільно-правовими наслідками. Тому реорганізація є не простою сукупністю юридичних фактів, а складним юридичним складом з дотриманням послідовності виникнення юридичних дій, визначених законом. Так, договір про злиття (приєднання) може бути укладений лише після прийняття рішення

про реорганізацію, а державна реєстрація юридичної особи – правонаступника може відбутися тільки після прийняття рішення на загальних зборах, укладення договору про злиття (приєднання), підписання передавального акта та розподільчого балансу. Недотримання цієї послідовності дій не призводить до виникнення правового результату [3, с. 35].

Отже, реорганізацію ТОВ можна визначити як процес, що не лише спрямований на припинення або зміну існуючої організації, зміну організаційно-правової форми, складу майна та учасників майнових та інших правовідносин, але й характеризується зміною комплексу їхніх прав і обов'язків та пов'язаний з правонаступництвом.

Юридична підстава проведення реорганізації – відповідна корпоративний правочин, в якому мають бути обумовлені організаційні та фінансові питання проведення реорганізації. Відповідно до положень ст. 53 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» товариства, що беруть участь у припиненні, можуть укласти договір про припинення, який визначатиме умови передачі майна, прав та обов'язків юридичним особам – правонаступникам, розмір часток кожного учасника у статутному капіталі кожної юридичної особи – правонаступника або коефіцієнти конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства), склад органів юридичних осіб – правонаступників та інші умови припинення. Момент переходу майна та відповідних прав і обов'язків до нових суб'єктів визначається днем підписання передавального або розподільчого акта чи балансу, які є основними документами, що складаються під час реорганізації юридичної особи.

Мета проведення реорганізації може бути різною та залежати від конкретних обставин діяльності ТОВ, і не завжди реорганізація товариства спрямована на поліпшення його підприємницької діяльності. Зокрема, А. В. Коровайко під реорганізацією розуміє спосіб консолідації або розділу майна учасниками юридичної особи на основі їхніх суб'єктивних інтересів, іноді відмінних від цілей об'єкта, що реорганізується, як протилежність панівній думці про реорганізацію як про спосіб оптимізації бізнесу шляхом перерозподілу майна [4, с. 9]. У цьому контексті також є цікавою позиція К. Т. Трофімова, який пропонує розглядати види реорганізації залежно від волевиявлення власника та класифікує їх на: добровільні, примусові і вимушені; по відношенню до законності: законні та незаконні; за органами, які при-

ймають рішення про припинення діяльності суб'єкта господарювання: учасники, власники або уповноважений орган або інші владні органи [5, с. 16]. Саме класифікація реорганізаційних процедур дозволяє виявити особливості кожної з них не лише щодо їх правового забезпечення, але й особливостей здійснення, специфіки правового становища їх учасників та правових наслідків для них.

Враховуючи господарсько-правовий складник діяльності ТОВ, а також останні законодавчі зміни, що відбулися починаючи з 2018 року у сфері регулювання його створення та функціонування та, безумовно, завершальні зміни жовтня 2019 року, можна констатувати той факт, що реорганізація може бути розглянута як оптимальний, «найбезболісніший» спосіб проведення санації товариства, що перебуває у стадії банкрутства. Адже, відповідно до ч. 1 ст. 50 Кодексу України з процедур банкрутства [6], під санацією розуміється система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямованих на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення у повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом реструктуризації підприємства, боргів і активів та/або зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника.

Слід погодитися з тим, що з позиції економічного складника ефективність проведення реструктуризації забезпечується заходами, які покладені в основу плану реструктуризації та спрямовані на вдосконалення організації й управління виробничо-господарською діяльністю, поліпшення фінансового стану підприємства [7, с. 125]. Проте виникає питання про правові наслідки проведення процедури реструктуризації.

Звернімо увагу на положення ч. 3 ст. 51 вказаного Кодексу, яка закріплює, що під реструктуризацією підприємства розуміється здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема, шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, підвищенню ефективності виробництва, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції та повному або частковому задоволенню вимог кредиторів.

Якщо ж розмірковувати з позиції права та виходячи з того, що до виду майнових відносин належать речові, зобов'язальні, виключні

та корпоративні відносини, слід зауважити, що корпоративне право (в об'єктивному розумінні) – це сукупність юридичних норм, які встановлюють та визначають правовий статус, порядок створення, реорганізації, ліквідації підприємницького товариства, а також порядок і правила здійснення операцій із частками в статутному капіталі юридичних осіб. Щодо таких часток, то маємо особливий об'єкт, оскільки, як зауважує Ю. М. Жорнокуй, корпоративне право (в суб'єктивному розумінні) не є правом вимоги, а його слід визнавати можливістю здійснення учасниками власних дій, що є складниками чужої діяльності господарського товариства [8, с. 95]. Також пропонується дискусійний підхід про те, що об'єктом корпоративних відносин як виду цивільних правовідносин є організація діяльності (забезпечена функціонуванням) юридичних осіб корпоративного типу. Одним із видів корпоративних відносин є відносини, пов'язані зі створенням, реорганізацією та ліквідацією корпорацій [9, с. 8].

Права та інтереси учасників ТОВ у процесі реорганізації захищаються тим, що вони беруть участь у вирішенні питання про реорганізацію і тим самим мають можливість відстоювати свої права. Рішення про реорганізацію ТОВ приймається лише усіма учасниками товариства одногосподарно, тому будь-який учасник, навіть який володіє незначною часткою, має право накладати вето на таке рішення, якщо вважає, що реорганізація товариства обмежує його права та інтереси [10, с. 103]. Таким чином, дії учасників чи уповноважених органів ТОВ, яке перебуває у стані банкрутства, мають бути спрямовані на поліпшення його становища саме шляхом поділу, що дасть такій особі можливість «юридично перетворитися» в інше підприємство, розподіливши тим самим свої борги з правонаступником.

Специфіка змісту суб'єктивного права полягає не у дозволі на певні дії, не у праві на власні дії, а у можливості цих дій, що виникають внаслідок забезпечення певної поведінки зобов'язаних осіб. Так, цивільно-правовими обов'язками наділені товариства, що реорганізуються, учасники і члени органів управління, зміст яких становить процес формування волі, питання участі, відповідальності, утримання від вчинення дій, які можуть завдати шкоди інтересам суб'єктів правовідносин тощо [11, с. 36].

Разом із тим не слід змішувати категорії «реструктуризація» та «реорганізація» юридичної особи. Перше поняття є ширшим за друге, оскільки реорганізація підприємства – один з етапів його реструктуризації. Реорганізація становить повну або часткову заміну

власників корпоративних прав підприємства, зміну організаційно-правової форми ведення бізнесу, ліквідацію окремих структурних підрозділів або створення на базі одного підприємства кількох, наслідком чого є передача або прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступником [7, с. 125].

Так, рішення про припинення юридичної особи можуть прийняти її учасники, суд або орган, який прийняв рішення про припинення юридичної особи. Добровільний порядок означає прийняття рішення про припинення самим суб'єктом (а не кимсь іззовні), тобто відповідною юридичною особою, воно втілюється у рішеннях її вищого органу або рішення учасників.

За загальним правилом, суд приймає рішення про припинення юридичної особи лише у примусовому порядку, а учасники та уповноважені органи юридичної особи – у добровільному. Так, ч. 2 ст. 48 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» регламентовано лише добровільне припинення товариства, яке здійснюється за рішенням загальних зборів учасників у порядку, встановленому цим Законом, з дотриманням вимог, встановлених законодавством. Інші підстави та порядок припинення товариства встановлюються законом.

Відповідно до положень ст. 105-107 ЦК України, учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, відповідно до цього Кодексу призначають комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію), голову комісії або ліквідатора та встановлюють порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється. Після закінчення строку для пред'явлення вимог кредитором та задоволення чи відхилення цих вимог комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу), який має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що припиняється шляхом поділу, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорується сторонами.

Юридична особа – правонаступник, що утворилася внаслідок поділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи, що припинилася, які згідно з розподільчим балансом перейшли до іншої юридичної особи – правонаступника. Якщо юридичних осіб – правонаступників, що утворилися внаслідок поділу, більше двох, таку субсидіарну відповідальність вони несуть солідарно.

Висновки

Вищенаведене дозволяє вести мову про реорганізацію у судовому порядку, але не як примусову (якщо порівнювати з ліквідацією), а як добровільну – таку, що за рішенням учасників (уповноваженого органу) спрямована на поліпшення фінансово-господарського стану товариства. Оскільки відповідна процедура буде доступною учасникам товариства лише в рамках судового провадження щодо банкрутства, то її слід визнавати певною альтернативою для учасників товариства. Якщо відновлення платоспроможності боржника є неможливим, суд приймає постанову про визнання боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон; Кодекс України від 16. 01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> (дата звернення: 17.04.2017).
2. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2275-19> (дата звернення: 20.03.2018).
3. Сіцук Л. В. Реорганізація юридичних осіб: теоретико-правові аспекти. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 32–36.
4. Коровайко А. В. Реорганизация хозяйственных обществ. Теория, законодательство, практика : учебное пособие. Москва : НОРМА, 2001. 112 с.
5. Трофимов К. Т. Реорганизация и ликвидация коммерческих организаций : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Ин-т зак-ва и сравнит. правоведения при Правительстве РФ. Москва, 1995. 24 с.
6. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2597-19> (дата звернення: 05.04.2019).
7. Яцишин С.Р. Реорганізація підприємства: причини, передумови, форми. *Менеджмент, маркетинг, підприємництво: перспективні напрямки розвитку* : збірник тез наукових робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20–21 лют., 2015 р.). ГО «Центр економічних досліджень та розвитку». Одеса : ЦЕДР, 2015. 140 с.
8. Жорнокуй Ю. М. Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права : монография. Харьков : Золотая миля, 2012. 186 с.
9. Зурабян А. А. Корпоративные правоотношения как вид гражданских правоотношений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2008. 32 с.
10. Макаров С. А. Общество с ограниченной ответственностью как субъект гражданского права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Саратов, 2004. 207 с.
11. Галазова З. В. Институт реорганизации юридического лица : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2015. 226 с.

The article examines the essence and procedural aspects of the reorganization of a limited liability company, analyzes the legal regulation of this institution, taking into account legislative changes. Studied the basis and forms of the voluntary order of reorganization. Reorganization is an important legal action not only for the legal entity itself, but also for other legal entities related to the entity being reorganized, which can significantly affect their corporate and property status. The process of reorganization involves not only legal entities being reorganized or created as a result of reorganization, but also other participants between whom different legal relations arise (of a binding, corporate nature), including those that constitute a succession relationship between reorganized and created by legal entities. The rights and interests of participants in a limited liability company in the reorganization process are protected by the fact that they are involved in resolving the issue of reorganization and, thus, have the opportunity to assert their rights. In particular, the decision on the reorganization of a limited liability company is made only by all members of the company unanimously. We are investigating the reorganization of a limited liability company on the basis of the will of its owners or participants regarding the future fate of the company. Since the law provides for a voluntary and compulsory procedure for termination of legal entities, based on the characteristics and structure of a limited liability company, we conclude that the reorganization can be considered as the optimal «most painless» way to reorganize a company in bankruptcy. Accordingly, the reorganization was investigated as one of the stages of restructuring, relating it to the voluntary order of termination of a limited liability company.

Key words: legal entity, termination of a legal entity, limited liability company, reorganization.